

O'SMIRLARDA JINOYAT MOTIVLARI RIVOJLANISHINI OLDINI OLIHDA IJODKORLIK VA KREATIVLIKNING O'RNINI

Qodirov Obid Safarovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti "Psixologiya" kafedrasini mudiri,
Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Annotatsiya: Maqolada o'smirlarda jinoyat motivlari rivojlanishini oldini olishda ijodkorlik va kreativlikning o'rnini hamda ijodkorlik qobiliyatini yuzaga chiqarish va rivojlantirish uchun muhim bo'lgan usullarni topish, yangilik yaratishga moyillik hissinini uyg'otish masalalari hal qilindi. ushbu masalalarni hal qilishda olib borilgan tadqiqot natijalari ularni ta'lim jarayonida tatbiq etish mumkinligini ko'rsatgan va buning ahamiyati hozirgi kunda qanchalik yuksakligini ifodalagan. O'smirlarda jinoyat motivlarni keltirib chiqaruvchi omillar, o'smirlik davrida sodir bo'ladigan psixologik o'zgarishlar, o'smirlarning shaxs sifatida rivojlanishi haqidagi psixologik qarashlar, o'smirlarda jinoyat sodir etilishini oldini olishda qaratilgan ishlar mazmuni yoritilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, innovatsiya, rivojlanish, g'oya, tasavvur, bilim, kreativlikning roli, muvaffaqiyatsizlik, mashaqqat.

РОЛЬ ТВОРЧЕСТВА И КРЕАТИВНОСТИ В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ РАЗВИТИЯ ПРЕСТУПНЫХ МОТИВОВ У ПОДРОСТКОВ

Қодиров Обид Сафарович

Имени Шарафа Рашидова Самаркандский государственный университет Заведующий кафедрой «психология» Доктор психологических наук, доцент

Аннотация: В статье рассмотрена роль творчества и креативности в предупреждении развития преступных мотивов у подростков, а также вопросы поиска способов, важных для раскрытия и развития творческих способностей, воспитания чувства склонности к новаторству. результаты исследований, проведенных для решения этих вопросов, показали, что их можно применять в образовательном процессе, и выразили, насколько велика важность этого в настоящее время. Преступность у подростков освещаются мотивирующие факторы, психологические изменения, происходящие в подростковом возрасте, психологические взгляды на развитие подростков как личности, содержание работы, направленной на предупреждение совершения преступлений у подростков.

Ключевые слова: креативность, инновации, развитие, идея, воображение, знания, роль креативности, неудача, тяжелая работа.

THE ROLE OF CREATIVITY AND CREATIVISM IN PREVENTING THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL MOTIVES IN ADOLESCENTS

Qodirov Obid Safarovich

Named after Sharof Rashidov Samarkand State University Head of the Department of Psychology Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor

Annotation: the article addressed the role of creativity and creativism in preventing the development of criminal motives in adolescents and finding methods that are important for the development and development of creativity, evoking a sense of a tendency to innovate. the results of the research carried out in solving these issues showed that they can be applied in the educational process and expressed how high the importance of this is now. Crime in adolescents is covered by motivating factors, psychological changes that occur during adolescence, psychological views on the development of adolescents as individuals, the content of work aimed at preventing the occurrence of crimes in adolescents.

Key words: creativity, innovation, development, idea, imagination, knowledge, role of creativity, failure, hardship.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash – davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqida "…bugungi kunda mahalladagi, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning taqdiri bilan kim qiziqayapti? Bolalar kimlar bilan hamsuhbat bo'layotgani, o'qishga qachon borib, qachon kelayotganini kim nazorat qilayapti? Yoshlar, xususan, o'smirlar orasida bezorilik, jinoyatlar soni ortishiga qanday omillar sabab bo'layapti? Ba'zi yoshlarimiz uchun mehr-oqibat, axloq-odob tushunchalari butunlay

begona bo'lib borayotgani, ularda befarqlik, mas'uliyatsizlik, mehnat qilmasdan kun ko'rishga intilish kabi illatlar paydo bo'layotgani – achchiq bo'lsa-da, haqiqat” degan edilar. Shuningdek, jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlarida “profilaktika inspektorlari, voyaga yetmaganlar ishlari bo'yicha ishlovchi mas'ul xodimlar va jamoatchilik vakillari uchun yoshlar, o'quvchilar va ularning ota-onalari yoki ularning o'rnini bosuvchi o'smirlar bilan ishlash bo'yicha tarbiyaviy dasturlar va metodik qo'llanmalar ishlab chiqish” kabi vazifalar belgilanib, bu borada o'smirlarda huquqbuzarlik va jinoat motivlari rivojlanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini aniqlash, tashkiliy chora-tadbirlar mazmuni, hamda barkamol yoshlarni tarbiyalashga yo'naltirilgan va jinoyat motivlarining oldini olishga qaratilgan ilmiy-psixologik tavsiyalar ishlab chiqishga oid ilmiy tadqiqotlarni samarali amalga oshirishni talab etadi.

O'smirlarda jinoyat motivlari rivojlanishini oldini olishda “kreativlik psixologiya”sining o'rni judayam muhim hisoblanadi.

Mehnat bozorida kreativ fikrlovchi mutaxassislariga ehtiyoj ortib borar ekan, biz ta'lim jarayonida, hatto uning eng dastlabki bosqichidan boshlab bu faktorga e'tibor qaratishimiz bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

O'smirlarda kreativlik sifati haqida so'z yuritar ekanmiz, avvalambor, bu tushunchaning tarixi, kelib chiqishi va fanning yorqin nomoyondalarining qarashlariga e'tiborimizni qaratish maqsadga muvofiqdir.

Kreativlik o'smirning bilimining ko'pqirraligi yoki uni amaliyotda qo'llay olishi bilan emas, balki undan foydalanib yangi bilimlarni kashf qilishida, mavjud bilimlarini takomillashtirishida, o'rnatilgan stereotiplardan chetga chiqa olishi, nostandart va original fikrlashda namoyon bo'ladi.

XX asr boshlarida faylasuf Anri Bergson “Kreativ evolyutsiya” kitobini nashr etdi, keyinchalik u Nobel mukofotiga sazovor bo'ldi. Kitobning asosiy g'oyasi - ijodkorlik barcha tirik organizmlarda mavjud degan tushuncha. Bu, aslida, evolyutsiyani boshqaradi. Freydning psixoanalizdagi hamkasbi Alfred Adler o'zining individual psixologiya maktabini qurdi. Bu inson o'zining ijodiy tabiati tufayli o'z hayotini erkin tasarruf etishiga ishonchga asoslanadi. Va bu ijodiy kuch inson tajribasining barcha jabhalariga ta'sir qiladi: idrok, xotira, tasavvur. U har bir insonni o'z hayotining me'moriga aylantiradi.

Kreativlik psixologiya sohasida nisbatan yangi atama hisoblanib, unga dastlabki ta'rif o'tgan asrning 1922-yilida Simpson tomonidan berilgan. U kreativlikni bilimdan ko'ra qiymatliroq deb hisoblagan. Kreativlik tafakkurning nostandart usuli bo'lib, ta'lim va bilim kreativlik energiyasini oshiradi deb ta'rif bergan.

Intellekt va kreativlikning bir –biriga bog'liq emasligi haqidagi qarashlar boshqa tadqiqotlarda o'rganildi. Kreativlik insonning hayotga moslashishi emas, balki uni o'zgartirishidir deb hisoblagan bir guruh olimlar kreativlikning asosiy omili sifatida insonning atrof-muhitga bo'lgan disadaptatsiyani, ya'ni moslasha olmasligini ko'rsatishdi. Ba'zi olimlar o'smirning kreativ xususiyatlarini tashqi olam va jamiyatning boshqa a'zolaridan yolg'izlanish deya ta'rif berishgan. Aynan real olamga disadaptatsiyasi mavjud bo'lgan inson o'zidagi yolg'izlikni yengish uchun ham yangilik yaratishni boshlar ekan.

Intellektni go'yoki hech narsani yaratmaydigan, tayyor bilimlarni o'rganish, unga faqat qaytarish xosdir deb hisoblagan har bir fikr egalari e'tiroz tug'iladi. Psixologlarning fikricha insoniyatning rivojlanishi bu intellektning rivojlanishi negizida paydo bo'lgan deb aytib o'tilgan. Intellektni kreativlikdan yiroq tushuncha sifatida qarash insoniyatga xos bo'lgan yaratuvchanlik, originallik kabi sifatlarni kreativlikka tenglab qo'yimoqda. Bu g'oyalar kreativ bo'lmagan shaxlarni boshqa tirik mavjudotlar singari ongli ma'lumotlarni qayta ishlash hukm va xulosa chiqarish kabi funksiyalarsiz qilib ko'rsatib qo'yishi mumkin.

Stenberg va Gardnerlarning fikricha bir necha qobiliyat o'smirni omadli bo'lishiga olib kelishi mumkindir:

Ijodiylik mezonlaridan biri bu nostandartlikdir.

Ikkinchi mezon anglanganlikdir.

Kreativlik mavzusida butun umri davomida izlanishlar olib borgan va erishgan muvaffaqiyatlari sababli ham psixologiyada “zamonaviy kreativlikning otasi” deb nom olgan amerikalik olim Ellis Paul Torrensdir. U 1915-yilning 8-oktabr sanasida Amerika Qo'shma Shtatlarining Jorjiya shtatida tug'iladi. Kasbi psixolog bo'lgan bu olim pedagogik psixologiya va kreativ psixologiya sohalarida izlanishlar olib boradi. U yaratgan kreativlikni o'lchash testlari ommalashdi. Psixologiya sohasiga qo'shgan asosiy hissasi uning kreativlik borasidagi “Kelajakdagi muammolarni hal qilish” xalqaro dasturi, “ Inkubatsiya modeli” va “Torrens ijodiy fikrlash testlari” nomli kitoblaridir. Torrens o'z karierasini o'qitish va ijodkorlikni tatbiq etishga bag'ishladi. Uning bu sohaga qiziqishi 1937-yilda ko'plab shogirdlari hayotda va ishda muvaffaqiyat qozonishini kuzatish natijasida paydo bo'ldi.

AQSH harbiy kuchlari tarkibida ishlagan vaqtida omon qolish uchun kreativlik ta'rifini ishlab chiqdi, unda jasorat va tavakkal qilish ijodkorlik uchun muhimligini ta'kidledi. Keyinchalik u kreativlikni "Bo'shliqlar yoki bezovta qiluvchi, yetishmayotgan elementlarni sezish jarayoni, ular bo'yicha gipotezalarni shakllantirish, bu farazlarni tekshirish va natijalarni yetkazish, ehtimoliy gipotezalarni o'zgartirish va qayta sinovdan o'tkazishdir" deb ta'riflaydi.

Torrens o'z hamkasblari bilan birgalikda 1966-yilda nashr etilgan mashhur "The Torrence Tests of Creative Thinking" ni ya'ni Torrensning kreativ fikrlashni te Torrensning kreativ fikrlashni baholovchi testlari figural forma beshta kichik o'lchamni o'lchaydi: ravonlik, o'ziga xoslik, ishlab chiqish, sarlavhaning mavhumligi va erta yopilishga qarshilik.

Mezonlarda havola qilingan o'lchovlar hissiy ekspressivlik, hikoyaning ifodaliligi, harakat yoki harakatlar, sarlavhaning ifodaliligi, to'liq bo'lmagan raqamlarning sintezi, chiziqlar bo'lsa sintez, doira mavjud bo'lganda g'ayrioddiy vizualizatsiya, chegaralarni kengaytirish yoki buzish, hazil, tasvir boyligi, rang-baranglik va fantaziyani o'lchash uchun xizmat qiladi.

Torrens "Kelajakdagi muammolarni hal qilish" dasturini yaratdi va o'qitishning inkubatsion modelini ishlab chiqdi. U hozirgi kunda kengaygan vaxalqaro miqyosda 250 mingdan ortiq talabalarni qamrab olgan. Ushbu dastur tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlaini rag'batlantiradi, real dunyoni idrok etishni kengaytiradi, talabalarda kelajakka qarashni rivojlantirishga undaydi, muammolarni hal qilish o'quv dasturiga integratsiya qiladi, haqiqiy baholashni taklif qiladi va talabalarni yetakchi rollarga tayyorlaydi.

Ijodkorlik- barcha xulq-atvor sohalarida inson mukammalligining o'ziga xos xususiyati. Ajoyib ijodiy yutuq boshqacha bo'lishni, ma'lum chegaralarni sinab ko'rishni, qiyin ishlarni bajarishga harakat qilishni, xatolarga yo'l qo'yish va qiyinchiliklarga javob bera olishni o'z ichiga oladi. Kreativlik- bu ma'lumotdagi muammolarni yoki bo'shliqlarni sezish, so'ngra sinov, xato yoki gipotezalarni shakllantirish orqali qiyinchiliklarni aniqlash va yechimlarini topish jarayonidir. G'oya tug'ilishi bilanoq biz ozchilik insonlar sirasiga kirib qolamiz va g'oyaning jamiyatda tatbiq etilishi uchun jasorat eng kuchli rolga ega bo'ladi.

Tomas Edison elektr ixtiroolari bilan shug'ullanganidek, Edvard de Bono ijodkorlik sohasidagi eng buyuklardan biridir. U ta'lim tizimlaridan biznesni boshqarishgacha bo'lgan mashhur ijodkorlik roliga ega. Uning tizimli yondashuvi «ijodkorlik»ni ko'pchilik ishonadigan amaliy ko'nikmalar emas, balki fikrlash funktsiyasi sifatida aniqlashga yordam berdi. Edvard de Bono ijodkorlik tug'ma fazilat emas, balki u faqat amaliyotda rivojlanganligini aniqladi. U o'zining ijodiy usullaridan Psixologiya va Neyrologiya fanlaridan foydalanadi, ammo uning usullaridan har qanday kontekstda har kim foydalanishi juda oson. Ijodkorlik narsalarga boshqacha qarash uchun o'rnatilgan naqshlarni buzishni o'z ichiga oladi. Muayyan tajribalar ketma-ketligi bilan o'rnatilgan vaqtinchalik tuzilmalardan xalos bo'lish uchun bizga ijodkorlik kerak. Ijodkorlik ajoyib motivatoridir, chunki u odamlarni qilayotgan ishlariga qiziqtiradi.

Xulosa qilib aytganda, o'smirlarda jinoyat motivlari rivojlanishini oldini olishda ijodkorlik va kreativlikni rivojlantirishning o'rni beqiyosdir. O'smirlarning bo'sh vaqtlarini unumli tashkil etish maqsadida ularda ijodkorlikka qiziqishini orttirish muhim. Ijodkorlik foydali g'oya bo'lishi mumkinligiga umid beradi. har bir kishiga qandaydir yutuqlarga erishish imkoniyatini beradi. Ijodkorlik hayotni yanada qiziqarli qiladi. Ijodiy fikrlash iste'dod emas, balki o'rganish mumkin bo'lgan mahoratdir. Bu odamlarga tabiiy qobiliyatlariga kuch qo'shish orqali kuch beradi, bu esa jamoaviy ish, mahsuldorlikni va tegishli foydani yaxshilaydi. Har doim to'g'ri bo'lish zarurati yangi g'oyalar uchun eng katta to'siqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 7 iyundagi "Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish va jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risidagi" gi 472-sonli Qarori.

"Xalq so'zi" gazetasi, 2017 yil 16 iyun, 119 son, 2-bet.

David S.Martin, Anna R.Craft. "Developing critical and creativ thinking strategies in primary school pupils: an intercultural study of teachers' learning". Journal of In-servise Education. 2006

H.Gardner. "Multiple intelligences: the theory in practice". New York: Harper Collins 1993

H.Gardner. "The arts and human development" New York: Harper Collins 1994

R.J.Sternberg, T.L.Lubart. "Creating creative minds" Phi Della Kappan 1991

S.Jumanova. "Noodatiy fikrlash mahorati qanday shakllantiriladi". "Ma'rifat" gazetasi 2019

Qodirov O.S. "O'smirlarda (11-15 yosh) jinoyat motivlari shakllanishining psixodiagnostikasi va psixokorreksiyasi" // Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya. T.: 2020, - 155 b.

O.S.Qodirov. Umumiy psixologiya // O'quv qo'llanma. - Samarqand, 2022.-250 b.

O.S.Qodirov, Sh.N.Xotamov. Ijtimoiy psixologiya //Darslik. - Samarqand, 2023.-346 b.